

Kohalik kõrgkool kui parim regionaalpoliitika tööriist¹

GARRI RAAGMAA
Tartu Ülikooli
regionaalplaneerimise dotsent

On täheldatud, et Eesti ettevõtete vähene tootlikkus tuleneb kesisest innovatsioonist. Innovatsioon sõltub ennekõike inimestest: nende hoiakust, teadmistest ja valmisolekust muutusteks. Toimiva arenduspoliitika eeltingimus on kohapealne võimekus, teadmussiire toimub suuresti inimeste vahetus suhtluses. Paarikümne aasta jooksul on regionaalsetes kolledžites kasvatatud kohalikud ja rahvusvahelised võrgustikud loonud märkimisväärse inim- ja sotsiaalkapitali. See on arenguressurss, mida ettevõtete innovatsioonist saaks ja peaks enam rakendama.

Nutika spetsialiseerumise mõiste üks autoreist Dominique Foray on olnud hädas nihestunud innovatsioonipoliitika, mille puhul tähelepanu ja avalik

arendusressurss suunatakse valdavalt suurlinnade idufirmadesse. Uuringud (nt Ortega-Argilés *et al.* 2011) on tõestanud, et transatlantiline lõhe Euroopa ja Ameerika Ühendriikide firmade tootlikkuse vahel tuleneb suurel määral hoopis sinise madal- ja kesktehnoloogilise tööstuse ning teenindusettevõtete kesisemast innovatsioonist: Euroopa firmad investeerivad vähem uuendustesse ja saavad neist ka vähem tulu. Viimases hädas hakkas Foray teemat lahti seletama, nagu räägiks oma tütrekesele unejuttu: unistest hiiglastest kui toidusektori Euroopa Liidu ja kohati riikliku turukorraldusega ärahellitatud, aga raamistatud suurtootjatest, näljastest päkapikkudest ehk alati rahanäljas väikeettevõtetest ning põnevatest kääbustest elik idufirmadest, kes saavad küll peamise tähelepanu ja toetuse, kuid kellest vaid üksikud suudavad oma toote turule viia, kasumit teenida ja uusi töökohti luua.

Sama probleem on Eestis. Ja mitte ainult. Nii kummaliselt, kui see meie innovatsiooniusku maal ei kõla, olen kurja vaeva näinud just innovatsiooniteemaliste ajaleheartiklite avaldamisega. Kirjutanud neid mitu korda ümber ja lihtsustanud, kuid ikka on need jäänud ootele. Sest ma ei ole kirjutanud käegakatsutavast „läikivast vidinast, mis ei ole odav” (2005. aasta Praxise uuringus ühe Eesti arvamusiidri „säravaim” vaste sõnale „innovatsioon”) ja millega oleks ehk kohe ja kiiresti ajakirjanike tähelepanu saavutanud. Pika vinnaga

¹ Tekst põhineb TIPSi uuringu 4.5 „Regionaalsete kõrgkoolide roll kohalikus arengus” aruandel (Ernits *et al.* 2014). – <http://www.tips.ut.ee/index.php?module=32&op=1&id=3683>

kümne ja enama aastaseid muutusi puudutav jutt ettevõtetele innovaatilise keskkonna loomisest ei müü.

Ka artikkel (Raagmaa 2015), mis võttis kokku regionaalsete kõrgkoolide ehk siis TIPSi 4.5 uuringu tulemused, ilmus alles siis ja sedagi kärbituna, kui avalikustati pikas ootuses vaat et müstiliseks mõeldud ning seejärel kiiresti sõelapõhjaks lastud Gunnar Oki (2015) kõrgharidusraport. Alljärgnev on hea võimalus toona sunnilt väga kontsentreeritud tulemused riigikogu liikmetele ja laiemale asjatundlikule lugejaskonnale veidi põhjalikumalt lahti seletada.

KUIDAS KÕRGKOOLIST KOHTADEL

ABI ON? Põhiväide, et kõrgkoolide probleemipiirkondadesse viimine on olnud üks tõhusamaid regionaalse arengu meetmeid üldse, vastustas otseselt Oki (2015, 18) raporti jumal teab kust leitud vastupidist väidet: „Katsed lahendada ülikoolivõrgu arengu suunamise kaudu

sisemisi regionaalpoliitilisi probleeme ei ole enamikus maades oma eesmärgi täitnud.” Oki viidatud Põhjamaade ülikoolide liitmisega ei pandud üldjuhul õppekohti kinni, vaid muudeti nende juhtimist. Kasvõi selleks, et tõusta Šanghai ülikoolide tabelis. Joensuu ja Kuopio liitumisel tekkinud Ida-Soome ülikool on nüüd seal näiteks viiesaja hulgas.

Tegelikult on sajad uuringud tõestanud, et kõrgkooliga regioonid on märksa parema hõive- ja rahvastikustruktuuriga, rikkamad (vt kasvõi OECD kõrghariduse ja regionaalse arengu ülevaateid) ja lõppkokkuvõttes ka õnnelikumad. Sest nimelt jätab globaalselt oma tooteid ja teenuseid eksportida suutvate väiksemate linnade/regioonide keskkond inimestele pere ja sõpradega koosolemiseks enam jõudeaega, mis metropolide elanikel kulub liikluses kodu ja töökoha vahel (Putnam 2000).

Meie presidendi vaidluspartner Paul Krugman (2003) toonitab isegi, et haridus-asutused on mistahes regiooni võimekuse,

Vaikelu enne TÜ Narva Kolledži rajamist linna ajaloolisel keskväljakul, aprillis 2009. Kas ilma kolledžita oleks parem?

Foto: Mart Raudsaar

heaolu ja kohanemisvõime aluseks, võimaldades mitte ainult kõrgemat tootlikkust, vaid ka kiiremat kohanemist kriisidega. Krugmani prohvetlikkus sai taas tõestatud aastatel 2008–2010 finantskriisi ajal. Nii on enamik arenenud riike kasutanud kõrgkoole või ka uurimisinstituute piirkondliku arengu instrumendina. Küll ei pea selleks olema klassikaline ülikool. Oluline on kriitiline hulk võimekaid ja oskajaid inimesi, kes suudavad hankida maailmast uusi teadmisi, hoida piirkonna avatuna, teha omavahel ja piirkonna ettevõtetega head koostööd ning mõjutada nii era- kui ka avaliku sektori otsuste kvaliteeti. Pole tähtis, mis värvi on kass, peaasi, et ta hiiri püüab.

Kõrgkooliga regioonid on parema hõive- ja rahvastikustruktuuriga, rikkamad ja õnnelikumad.

Häid näiteid pole vaja kaugelt otsida. Põhjamaades on suudetud ettevõtete ja töötajate võimekus hoida üle maa küllalt ühtlane, ka sealsed ääremaal asuvad ettevõtted on edukalt lülitunud globaalse-tesse tootmisahelatesse. Ehk nagu tõdeb Michaela Trippl (2015): „Põhjamaades on suudetud elanikkonna ja organisatsioonide hõredust edukalt kompenseerida tiheda institutsionaalse võrgustikuga.” Hoolimata hõreasustusest ja suurtest vahemaadest on sealsed regionaalse arengu erisused Euroopa väikseimad.

Mõistagi tekib Eesti oludes ka alati skaala küsimus. Kui miljoni inimese kohta olevat paras üks korralik ülikool (nii on päris mitmed väitnud), siis mida siin rääkida Saaremaast või Läänemaast, kus on vastavalt 33 000 ja 25 000 elanikku. Kas see pole ressursi killustamine ja raiskamine? Vastus sellele küsimusele ei ole

ühene. Esmalt sõltub see haridusasutuste tegevusvaldkonnast, teisalt jälle sellest, kui kitsalt või laialt kulu ja kasu arvestada. Nii moodustati Šotimaal 13 regionaalsest kolledžist 2011. aastal Kõrgmaa ja saarte ülikool, kus õpib 7700 tudengit, kes jagunevad enam kui 70 üsna erineva suurusega allüksuse vahel. Ka Norras ja Islandil leiab fjordide vahelt üsna väikesi õppekeskusi. Kui on suured vahemaad, saared, mäed ja enamjagu aastast karmid ilmastikutingimused, siis kuidagi tuleb globaalne teadmine inimeste ja ettevõtete viia.

NÄIDE. Kesk-Norra rannikul asuvas **Volda** (linnas ligikaudu 2000, kommunis 9000 elanikku) kolledžis õpib 3500 tudengit, neist pooled põhiõppes ja ülejäänud kaugõppe eri vormides. Kolledžis on 340 töötajat, sh üle 200 akadeemilise töökoha, ning seal tegutsevad ka alusuuringute (sh regionaalse arengu ja poliitika) teadlasgrupid. Volda kolledž on üks 25 analoogsest Norra kohalikust kõrgkoolist. Kuna piirkonna maastik (sügavad fjordid, mägiteed) nõuab liiklemiseks palju aega, siis on välja arendatud maakondlik teleõppe võrgustik, kus omavalitsustes on üles seatud aparatuur, nii et kaugõppijad saavad pikka sõitu ette võtmata osaleda Volda ja teiste kolledžite teleloengutel. Volda kolledž ise pakub haridus- ja sotsiaalteaduste, sotsiaaltöö planeerimise ja juhtimise kõrval ka meedia- ja kommunikatsiooniõpet.

Haridus ongi Volda peamine ekspordiartikkel. Veidi suuremas naaberomavalitsuses Molde on välja arenenud tugev varustuslaevade ehitamise tööstus ja sellega seotud teadmusasutused ning logistikale spetsialiseerunud kolledž. Põhjuseks, miks ka üle 200 välistudengi Voldas õpib, on hingematvalt ilus loodus (Summøre Alpid) ja hea turvaline elukeskkond, kus kõik asub jalutuskäigu kaugusel. Oluline on ka võimalus mitu korda päevas Oslosse lennata.

KUIDAS ETTEVÕTTED TARGEMAKS SAAVAD? Aina pikemaks venivate väärtusahelate ja keerukama tootmise oludes sõltub ettevõtete konkurentsivõime üha enam uute teadmiste ja tehnoloogia omandamise kiirusest ning innovatsioonist.

Innovatsioon on (üldjuhul olemasolevate) teadmiste ja tehnoloogiate rakendamine ettevõtluses ja ühiskonnas. Innovatsioon sõltub omakorda üsna üheselt inimestest: nende hoiakust ja valmisolekust muutusteks, nii üldisest silmaringist kui ka spetsiifilistest teadmistest. Üks võimalus innovaativsust hinnata on mõõta teadus- ja arenduskulutusi ja nende osakaalu näiteks käibes või riikidel-regioonidel SKPs.

Kui suurkontsernidel on oma teadus- ja arendusüksused, siis väikefirmadel sellist võimekust ei ole. Eriti piiratud on ääremaal ja väikelinnades asuvate ja seetõttu infovoogudest paratamatult veidi kõrvale jäävate väikeettevõtjate võime uuendusi leida ja rakendada. Uuendusi pärsib lisaks väiksusele ja vaba ressursi puudumisele ka ettevõtete harustruktuur, kus valdavad suurema konkurentsi ja väiksema lisandväärtusega toorme- ja madaltehnoloogiline tootmine, aga pahatihti ka vanadest tavadest kinnihoidmine ja liigne alalhoidlikkus. Tootlikkuse ja konkurentsivõime kasvatamiseks vajavad seega tuge ja tagant torkimist just väikeettevõtteid, eriti need, kes tegutsevad ääremaal asuvates ja „vanades” tööstusregioonides.

Tõdting ja Trippl (2005) eristavadki innovatsioonivõimekuse poolest esiteks keskus-, teiseks ääremaa ja kolmandaks vanu tööstusregioone. Innovatsiooni pärsib neis vastavalt esimestes liigne fragmenteeritus ja konkurents, teistes institutsioonide nõrkus ja kolmandates rajasõltuvus. Uuenduslikkuse suurendamiseks on Euroopa maades innovatsiooni-poliitika ühe kandva osana rakendatud ülikoolide ja muude kõrgharidus-uurimis-asutuste üksuste loomist-siirdamist vana-desse tööstuspiirkondadesse (nt Ruhr Saksamaal, Steiermark Austrias, Wales Suurbritannias) ja/või hõreastatunud primaarsektori dominandiga ääremaadele, mille näiteks on Põhjamaad. Kõrgharidus-ja uurimisasutusi on „istutanud” restruktureerimist vajavatesse regioonidesse või agraarpiirkondadesse ka sellised suurriigid nagu Prantsusmaa ja Saksamaa, Jaapan ja

Hiina. Küll on enamasti aga rakendatud kompleksseid meetmeid: rajatud uus taristu, soodustatud investeeringuid, rajatud teadusparke-inkubaatoreid jms.

NÄIDE. Seinäjoki on Soome Lõuna-Pohjanmaa keskus, kus elanikke 34 000 (pärast naabervaldadega liitumisi omavalitsuses 62 000 elanikku). Elanikkonna poolest seega Pärnu ja Viljandi vahepealne. Merest ära lõigatud rootsikeelse Vaasa poolt ja Helsingist 360 kilomeetri kaugusel on see alati olnud põllu- ja metsamajanduslik ääremaa. Piirkond on Soomes küll tuntud ettevõtlikkuse poolest, kuid see on sageli pigem raskendanud eri osapoolte koostööd. 1990. aastate lõpuks oli pärast pikaajalist kahanemist olukord üsna lootusetu. Helsingin Sanomates spekulereiti, et kes lahkub Seinäjoelt viimasena ja kustutab tule.

Kõik teadmised ja eriti oskused ei ole võrgu kaudu siiratavad.

See artikkel olevat äratanud talveunest kohalikud poliitikud, kes käivitasid euroraha abiga ülikoolide keskuse, kuhu kutsuti viis Soome kõrgkooli: Helsingi, Tampere ja Vaasa ülikoolid, Tampere tehnikaülikool ja Sibeliuse akadeemia. Aastal 2000 kuulutati välja 12 uurijaprofessuuri, mis tekitas üksjagu skeptilist poleemikat: „No kes sinna perifeeriasse end ikka tahab maha matma minna?” Tegelikult täideti kõik kohad noorte ja võimekate doktoritega, kel ei olnud „vanades” ülikoolides veel niipea lootust professoriks saada ja kes said võimaluse end tõestada, et siis juba edasi liikuda.

Praegu töötab Seinäjoel 22 professorit ja juhtivateadurit ning ligi 130 teadlast-analüütikut, kes tegelevad ka piirkonnale ja selle ettevõtetele oluliste projektidega. Aastas kaitstakse 30–40 magistri- ja doktoriväitekirja, põhiõppes on ligi 1000 ja täiendusõppes 1600 inimest. Seinäjoel on tehnoloogiakeskus, kus süvendatult arendatakse koostöös ettevõtetega toidu-, tervise- ja mööbliala tooteid ja teenuseid. Eestiski tuntud Atrial ja

Valioli on Seinäjoele kokku 2000 töökohta. Neid hoiab siin nii tugev põllumajanduslik toormebaas kui ka teadmuse ja inimressurssi ettevalmistavate asutuste koostis. Piirkonnas on veel mitmeid spetsialiseerunud tavatööstuse (puidu, puitmajade, mööbli ja jalatsite) tootjaid. Linnas on arvestatavateks tööandjateks mitu üleriigilist teenindusfirmat.

Seinäjoe elanikkond on juba aastaid kasvanud, samas kui maakonnas (pea kolmandik Eesti territooriumit, 192 000 elanikku) kaugemates valdades see jätkuvalt kahaneb. Kui Seinäjoe ettevõtteid ei laieneks, mis omakorda on toetanud avaliku sektori, ennekõike koolitus- ja tervise sektori hõivet, siis oleks kogu maakonnas pilt üsna trüüstitud. Kohalikud arendajad ei väsi kordamast, kui oluline on ettevõtete konkurentsivõimele ja kogu piirkonna mainele viie Soome ülikooli kohalolek, mis tagab paljudele võimaluse saada kodule lähedal kõrgharidust, aga leida ka üle maailma vajalike oskustega inimesi ja teadmisi.

Õpivad ja koostööd teevad inimesed, mitte institutsioonid.

Ettevõtluse arendamisel ei toimi kopeeritud, standardne ja/või ülevalt alla poliitika – igal riigil ja regioonil on oma kohakultuurist tulenev eripära: eeldused teadmiste loomiseks, innovatsiooniks ning ettevõtluseks, mistõttu kõikjal ei ole võimalik rakendada analoogset poliitikat – iga regiooni tarvis tuleb disainida sellele sobiv lahendus (Tödtling, Trippel 2005). See aga tähendab, et toimiva arenduspoliitika eeltingimuseks on kohapealne võimekus (*capacity*). Paraku puuduvad kohtadel innovatsioonipoliitika tarvis sageli otsustusõigus ja vahendid (Isaksen 2003) ning pole ka inimesi, kes seda mõistaks. Eriti suured ruumilised erisused innovatsioonivõimekuses on kujunenud Ida-Euroopas (Espon KIT 2012).

PÕIGE TEOORIASSE: ME TEAME ENAM KUI SAAME RÄÄKIDA. Alates 1990ndatest on märkimisväärne osa majandus- ja regionaalteadlasi analüüsinnud innovatsiooni ruumis, loodud on tugev teoreetiline baas. Porteri (1990) nn klastriteooriale järgnes Lundvalli (1992) riiklike innovatsioonisüsteemide käsitus, millele peagi lisandusid õppiva majanduse, loova klassi, regionaalsete innovatsioonisüsteemide, kolmikheeliksi² jt kontseptsioonid (Saxenian 1994; Lundvall, Johnson 1994; Florida 1995; Etzkowitz, Leydesdorff 1995; Braczyk *et al.* 1998), seda üldisemas evolutsioonilise majandusteooria ja -geograafia (Boschma, Martin 2010) raamistikus.

Regionaalne või lokaalne innovatsioonisüsteem (RIS/LIS) on (era)ettevõtete ja avalike organisatsioonide läbipõimunud koostis, mis loob ja levitab (uusi) teadmisi ja oskusi. RISi iseloomustab teadmise loojate ja kasutajate – ettevõtete, ülikoolide, arendus- ja koolitusorganisatsioonide, tehnosiirde asutuste – koostöö (Braczyk *et al.* 1998). Cooke *et al.* (2004) tüpiseerivad innovatsioonisüsteemid ulatuse järgi kohalikeks, riiklikeks ja globaalseteks ning vastavalt suhete ja poliitika iseloomule ja teadmiste voo liikumisele rohujuure, võrgustunud või ülalt alla skeemideks. Eestis on valdav riiklik ülalt alla, Itaalias kohalik rohujuure, Kalifornias globaalne võrgustunud ja Põhjamaades riiklik võrgustunud RIS, mida seatakse just innovatsioonipoliitikas eeskujuks.

LIS haakub viimaste aastale kohapõhise (Barca *et al.* 2009; Barca *et al.* 2012) läheneemisega, arvestades lisaks inimkapitali kasvatamise ja tehnosiirde korraldamise vajadusele ka sotsiaalsete suhete ja usalduse kasvatamise ning kogukonna motiveerimise ja mobiliseerimise vajadusega (Rodriguez-Pose, Storper 2006). Kõik teadmised ja eriti oskused ei ole võrgu

² Inglise keeles: *triple-helix* – kohaliku/regionaalse avaliku võimu, ettevõtete ning teadus- ja õppeasutuste koostöömudel.

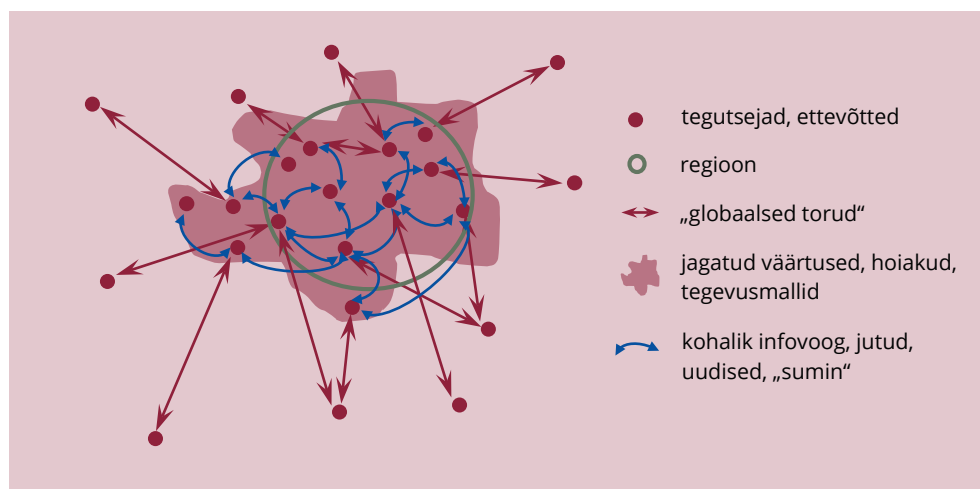
kaudu siiratakse. Suur osa kirjalikult väljendamatuid (*tacit*) teadmisi lähtub kohalikust ärikultuurist, rutiinidest ja kontekstist ehk Karl Polanyi järgi (1958): „Me teame enam kui saame rääkida”. Teadmine omakorda kinnistub, hoiakud muutuvad ja valikuid tehakse igapäevases suhtluses teiste inimestega: tööl, klubis, koolitusel. Vahetu korduv kontakt on oluline.

Innovatsioon ei teki suletud süsteemis. Saati veel väikeriigis. Nii suhted firmade endi vahel kui ka ülikoolide ja uurimiskeskustega on üha enam rahvusvahelised. Rahvusvaheline ja avatud innovatsioonikeskkond/-süsteem lubab arendada uusi tooteid, luua ja sünteesida uusi teadmisi (mitte ainult uuringutega, vaid ennekõike olemasoleva teadmise uuel viisil kombineerimise ja siirde kaudu) ja oskusi, korraldada finantseerimist, võrgustuda, lobida, vajadusel rajada ühishuvide realiseerimiseks vajalikke organisatsioone (Högselius 2005). Võrgustumine ettevõtete, avaliku võimu ja (kõrg)koolide esindajate (Etzkowitz, Leydesdorff 1995) vahel, ettevõtluseks ja innovatsiooniks soodsa miljöö loomine (Maillat 1995), partnerlusele kaasaaitamine väljaspoolsete ettevõtete ja

uurimisasutustega (Isaksen, Karlsen 2012) on olulisel määral avaliku sektori roll.

Head miljööd ei saa aga nullist tekitada. Innovatsioonisüsteem peab arvestama koha eripäraga. Kui pakkumispõhine teaduslik innovatsioon sobib ülikoolilinnale nagu Tartu, siis maal ja tööstuspiirkondades valdavad ettevõtete ja organisatsioonide vajadusest lähtuvad innovatsioonimudelid. Enamik ettevõtetes rakendatavaid uuendusi ei ole teaduspõhised. Ja „klassikalised” ülikoolid pole innovatsioonis põhitegijad. Näiteks iirlased rajasid ülikoolidest eraldi (sh väikelinnadesse) magistriõppele ja USA firmadega koostööle orienteeritud tehnoloogiainstituudid. Norras, Rootsis ja Soomes on regionaalse innovatsiooni raskuskese rakenduskõrgkoolides.

NÄIDE. *Sligo* (linnas 20 000, regioonis 63 000 elanikku) tehnoloogiainstituut (IT Sligo) on regiooni olulisim haridus- ja innovatsioonikeskus. See loodi liri keskvalitsuse programmi raames 1970. aastal, millega rajati 14 instituudist koosnev võrgustik, mis keskendus ettevõtetele vajalike tehnikute ettevalmistamisele. IT Sligol on ligikaudu 4000 üliõpilast, kelle kasutuses on üle 30 000 ruutmeetri pinda (investeering

JOONIS 1. Kohalik „sumin” ja „torud” maailma

Allikas: Bathelt et al. (2004)

35 miljonit eurot) ja väikelinna kohta väga heal tasemel majutusvõimalused (2100 kohta). Peamiselt toimub bakalaureuse- ja magistriõpe, väga kitsastes valdkondades on ka uurimis-põhine doktoriõpe. Tihe on koostöö ettevõtete ja teiste tööandjatega üle riigi: CISCO, Engineers Ireland, Coca-Cola, Iirimaa vanglad, Iirimaa raviamet jt.

Sligost on saanud lisaks varasemale (boheem-laslike) kultuuriinimeste keskusele ka kõrg-haridus- ja tehnoloogiakeskus, kus üliõpilased ja tehnoloogiainstituut on vägagi nähtavad. See on omakorda toetanud turismi arengut. Sligo on surfajatele meeldiv sihtkoht läänerrannikul: hea seltskond, korras rikkalik taristu ja vägevad lained.

Regionaalkolledžite töötajad osalevad kohalikus elus kui nutikad kodanikud ja demokraatia valvekoerad.

Õppimise ja muutuste üheks eelduseks on kohalik kool. Aga mitte igasugune. Õpivad ja koostööd teevad ikkagi inimesed, mitte institutsioonid. Teadmussiiret mõjutab vahetu suhtlus inimeste vahel (Storper, Venables 2004). Innovaatilise kasvatamise vaatevinklist ei ole kuigi tõhus nn kloostrikool, millel puuduvad sidemed piirkonnas või ka koolituskontor, kuhu teadjad inimesed sõidavad teadmist tooma, et siis õhtuks tagasi koju sõita. Teadmiste siirde kvaliteet sõltub eelkõige kohapealsest inimressur-sist, aga ka sellest, kas teadmust loovad ja vahendavad asjatundjad tekitavad kohapealse „sumina”, s.o informaalset suhtluskeskkonna kohalikes sotsiaalsetes kooslustes (Bathelt *et al.* 2004; Storper, Venables 2004): klubides, seltsides, aga ka õllekates ja kohvikutes, nii nagu

Euroopas aastasadu juba kombeks. Regionaalsed kõrgkoolid saavad siin toimida „globaalse toruna”, mille kaudu „imetakse” maailmast regioonile vajalikud teadmised, ja suminakohana (*buzz*), kus see teadmus interpreteeritakse, jaotatakse ja kinnistatakse (joonis 1). Regionaalne teadmusüksus ja selle kohapeal elavad teadurid ja õppejõud on eriti oluline kirju-tamatu (*tacit*), aga ka keerulise kodeeritud teadmise siirdel, lahtimõtestamisel ja rakendamisel (Andersson *et al.* 2004).

PÕHJAMAADE KOGEMUS. Põhjamaad, aga ka Iirimaa, Šotimaa ja Wales on viimastel aastakümnetel loonud efektiiv-sed regionaalsed innovatsioonisüsteemid. Seal on kõrgkool, ülikoolide keskusi/ kolledžeid rakendatud teadlikult regio-naalse innovatsioonisuutlikkuse kasvata-miseks, kombineerides seda teadus-, arendus- ja klastripoliitikaga, milles nendel üksustel on võtmeroll. Põhjamaades asutati 1960.–1970. aastatel ülikooli regioonikeskustesse ja 1990.–2000. aastatel rakenduskõrgkooli ka väikelinnadesse (Nordregio 2009; Andersson *et al.* 2004). Põhjamaade kogemus osundab, et eduka regionaalse arengu tagamiseks on vaja nelja tingimuse täitmist.

- Piirkonna elanikkonna ja ettevõtete, kohapealsete arendusstruktuuride ja kohalike eelarvete kriitilist massi, mis tagab rahvusvahelises keskkonnas hädavajaliku professionaalsuse ja haldussuutlikkuse.
 - Majandusprotsesside juhtimist koha-liku avaliku sektori poolt teostatava arenduspoliitika kaudu.
 - Teadmiste ja innovatsiooni ladusat siiret regioonidesse, seda ennekõike vastavate kohapealsete nn kolmik-heeliksi tüüpi arendus-, kõrgharidus- ja teadus-arendusüksuste kaudu.
 - Tegevuse fookustamist olemasolevate ressursside ja oskuste arendamise ning tootlikkuse suurendamise.
- Põhjamaade kõrgharidus jaguneb ülikoolideks ja (regionaalseteks)

rakenduslikeks kolledžiteks. Kuigi on rakendatud mõnevõrra erinevaid mudeleid, on lisaks kõrgkoolide kolmanda samba – ühiskonna teenimise – tugevama esindatusele ka taotluslik koostöö regionaalsete kõrgkoolide endi vahel ning ülikoolidega mujal riigis ja maailmas. Põhjamaade ülikoolid peavad end üldjuhul siiski kõrgemasse kategooriasse kuuluvaks, mistõttu koostöö rakenduskõrgkoolidega ei pruugi olla alati kõige ladusam (Nordregio 2012).

Samas rõhutatakse ka *ad hoc* lahenduste ja kohaliku eestvedamise olulisust: mitmed arengud toimuvad eriti struktuuride loomise ajal küllalt juhuslike tegurite kokkusattumisel ning realiseeruvad juhul, kui aktiivsed inimesed ja eestvedajad muutust ikka väga tahavad. Näiteks Agderi ülikooli Grimstadi *campus* oleks olemata või märksa tagasihoidlikum, kui sellesse ei oleks heas koostöös ülikooli ja omavalitsusega investeerinud kohalik suurärimees. Ilmselt on oluline ka Põhjamaade halduslik eripära: tugevad omavalitsused, kes adudes kõrghariduse tähtsust, on olnud väga huvitatud „oma ülikoolide” loomisest ja on nendesse ka märkimisväärselt panustanud, olles ise tõsiseltvõetavad läbirääkijad nii keskvalitsuse kui ka ülikoolidega.

EESTI KOGEMUS. Erakõrgkoolid avasid 1990ndate alguses turu haaramiseks regionaalsed filiaalid. Konkurentsi survele ja koostöös maa- ja linnavalitsustega, kes soovisid Põhjamaades kogetu ajal ka „oma ülikoole”, rajasid avalik-õiguslikud ülikoolid oma regionaalsed kolledžid. Enamasti võeti küll üle mõni olemasolev kõrgharidusambitsiooniga kohalik munitsipaal- või riigikool. Kokku tekkis 2000ndateks väljaspool Tallinna-Tartut umbes³ 30 kõrgharidust pakkuvat üksust.

³ Kuna hariduse infosüsteem ei võimalda toonast seisu fikseerida ja osa erakõrgkoole on lakanud olemast, siis oleks täpse arvu teada saamiseks vaja eraldi uuringut.

NÄIDE: KÕHKLUSTEST EDULOONI.

„Ma mäletan neid diskussioone Viljandi inimestega 80ndate lõpul ja 90ndate algul. Ma nii mäletan, me kartsime seda, et Viljandi kultuurikiht ei kanna kõrgkooli ära, see oli täitsa reaalne. Me arutasime, et umbes sama põhimõtet, et näiteks Rootsis on planeerimiseaduste järgi niimoodi, et alla 25 000 inimesega asulast nad ei tee ju gümnaasiumi, mitte kõrgkooli, vaid gümnaasiumi. Arvavad, et ei ole võimalik sellist kultuurikihti luua, kus võiks gümnaasium töötada. Ja nüüd veel kõrgkool ka. Nii et me väga kartsime”. (TIPS uuringu 4.5 materjalid. Intervjuu C7, riigiteenistuja 2014)

Regionaalkolledžite töötajate tekitatud suhtlusvõrgustikud on kasvatanud märkimisväärse inim- ja sotsiaalkapitali.

„1990ndate alguses said Viljandi kultuuri kolledži üliõpilased tänaval kohalike jõukude käest peksa. Nad olid liiga erinevad. Linnavalikogu lükkas meie ettepanekud tagasi. Nad ei mõistnud meie vaatenurka. Kaksikümne aastat hiljem korraldavad meie vilistlased suurimat pärimusmuusika festivali riigis, mis kahekordistab linna elanikkonda. Kolledžist välja kasvanud pärimusmuusika keskust ümbritsevad rahvusvaheliselt aktiivsed spin-off-ettevõtted. Viljandist on saanud populaarne kultuuri-inimeste elukoht. Ja lõpuks, kirsina tordil: pärimusmuusika keskuse juht Ando Kiviberg valiti 2013. aastal Viljandi linnapeaks.” (TIPS uuringu 4.5 materjalid. Intervjuu D1, kolledži direktor 2013)

1990ndate lõpu noorte arvukad põlvkonnad ja kasvanud nõudlus uute erialade, näiteks ärijuhtimise järele, soosis seda. Toonane kutsekoolide õppe kvaliteet ja rahvusvahelise suhtlemise võime ei kannatanud kriitikat. Kuna ka eraülikoolide uute kohalike üksuste ja õppekavade loomine ning õpetamine

pahatihi ei vastanud deklareeritud kvaliteedile, siis ministeeriumil oli seda enam põhjust usaldada ülikoole, mille keskstruktuurid hoidsid oma allüksustel silma peal. Ülikoolidel oli võime pakkuda rakendusharidust ja ministeeriumil oli tahe seda tellida. Nii sisenesis ülikoolid 1990ndate lõpus rakenduskõrghariduse nišši, muudeti seadusi ja tekitati rakenduskõrghariduse riigitellimus: tekkis „kaks ühes” süsteem.

Ühe kunagise maavanema sõnul oli ülikoolide regionaalsete kolledžite loomine „parim regionaalpoliitiline meede” üldse. Tegelikult need väikesed üksused 2000ndate kesksaigani olulist regionaalset arengu rolli ei kandnud: sünnitustegevus võttis suure osa juhtide energiast. Kolledžite pealikud olid ka kohalikus võimuhierarhias tundmatud ja nende sõnal ei olnud veel kaalu. Pigem vajati kohalike võimude, kas siis maa- või linnavalitsuste, tuge.

2000ndate keskel tasulise õppe mahud kasvasid, küsima sai hakata euroraha. Vahendeid tuli juurde, personal ja kolledžite võimekus kasvas. Kolledžid kutsuti kohalikesse otsustuskogudesse ja nad said hakata mõjutama otsuseid. Järgmisena asusid kolledžid võrgustikupõhiselt omavahelisele koostööle: lobistati välja kolledžite ja kompetentsikeskuste meetmed. Aduiti, et vaid tudengite õpetamisest ei piisa. Kiiresti kasvas täiendusõppe ja eriti projektipõhise arendustöö maht.

Nüüdseks on erakõrgkoolid oma filiaalid (ja osa ennastki) sulgenud, alles on seitse avalik-õigusliku ülikooli kolledžit ning mõned riigikoolid ja nende filiaalid. Erakoolid müüsid keskset õppekava, asendades sealjuures osa ametlikus õppekavas figureerivaid lektoreid kohapealsetega. Sellise skeemi puhul oli lisaks kaheldavale õppekvaliteedile probleemiks ka peaaegu olematu suhtlusvõrgustikes osalemine ja kohaliku elu arendamine.

Enamik avalik-õiguslike ülikoolide kolledžeid rakendas aga kohalike õppekavade ja personali mudelit, mis tagab

kolledži töötajate osaluse nii ülikooli, oma valdkonna professionaalsetes kui ka kohalikes võrgustikes. See peaks tagama olulise teadmiste ülekande ja aitama tublisti kaasa ka kohalike võtmeisikute (poliitikute, ettevõtjate, MTÜde juhtide) hoiakute muutmisel. Regionaalkolledžite töötajad osalevad kohalikus elus kui nutikad kodanikud ja demokraatia valvekoerad: nii mõnigi otsus oleks ilma nende osaluseta nirum ja kohalik poliitika suletum. Kuidas aga neid väärtusi mõõta?

Eesti avalik-õiguslike ülikoolide kolledžite (filiaalide) mudel on ühest küljest siinsete üksuste väiksust arvestades mõistlik, kuna võimaldab osa toetavaid tegevusi ja õppetööd saada emaülikoolidest. Teisalt on aga „kaks ühes” mudelisse vastuolu sisse programmeeritud. Kuna nn regionaaltegevusele ei ole üheselt määratletud riiklikku tellimust, siis ei soovita eriti pärast tasuta kõrghariduse reformi, millega regionaalsete kolledžite omatulud kahanesid, nende tegevust enam ülikoolide teaduskesksetest eelarvetest rahastada.

Seetõttu pole kolledžitel seni just ülemäära palju võimalusi proaktiivselt linna/regiooni arengusse panustada: „Ainus ülesanne, mille täitmiseks saab riigieelarvelist raha, on õppetegevus. Kõik muud ülesanded saab võtta ühiskondlikus korras või projektipõhiselt. /.../ mille arvelt katta vajalik omafinantseering? Kas õpperahast?” (TIPS uuringu 4.5 materjalid. Kolledži direktor – intervjuu 2013). Sama küsivad rahvusvahelistuvate ülikoolide rahanäljas teaduskonnad, kelle jaoks on regionaalsed kolledžid raharaiskajad. Killustunud ja alarahastatud omavalitsused ei suuda „oma” kõrgkoole piisavalt toetada.

KUIDAS EDASI? Plaan A oleks jätkata „kaks ühes” skeemiga, kuid selgelt määratleda regionaalsete kolledžite ja kompetentsikeskuste arendusroll ning tagada ka vastavate ülesannete rahastamine. 2008. aastal kirjutasid avalik-õiguslike ülikoolide rektorid alla leppele

ühiselt arendada ja kasutada kolledžite võrgustikku. Terendas euroraha ja loodav kompetentsikeskuste meede. Viimane jätkub ka aastatel 2015–2020. Küll peaks see meede tulevikus kasvama ka teiste ministeeriumite arendusülesandeid koondavaks, ülikoole ja kohalikke osalisi koostööle motiveerivaks integreeritud programmiks.

Plaan B oleks (Põhjamaade) RIS-mudel. Ülikoolide kolledžid, kutsehariduskeskused ja vahepeal riigistatud gümnaasiumid antaks omavalitsuste või nende liitude hallata, säilitades samas ministeeriumi(te) poolse üldriikliku strateegilise sihiseade. See eeldaks aga senisest märksa võimekamat kohalikku juhtimist elik radikaalset haldusreformi.

Plaan C oleks riikliku innovatsiooni-süsteemi mudel, mis integreeriks piirkonniti gümnaasiumid, kutsehariduskeskused, kolledžid ja ettevõtluskeskused eesmärgiga tagada ettevõtetele tarvilik tööjõud ning vähendada dubleerimist ja konkurentsi nii koolide kui ka piirkondade vahel. See eeldaks silotornidest ministeeriumite märksa tihedamat koostööd ja nii ehk naa teatud regionaalsete struktuuride (planeerimisregioonide) loomist.

Regionaalsete kolledžite töötajaskond ning nende paarikümne aasta jooksul kasvatatud kohalikud ja rahvusvahelised suhtlusvõrgustikud on kasvatanud märkimisväärse inim- ja sotsiaalkapitali. See on suur arenguline ressurss. B ja C eelduste täitmine vajab aega ja pole seni Eestis testitud. Usun samas siiralt, et ülikoolide rektoritel on tahet Eesti tasakaalustatuma arengu huvides omavahelist koostööd

jätkata, 1990ndatel kujunenud unikaalset RISi loovalt uuendada ja valitsust hea partnerina selles veenda.

EPILOOG. Alguse juurde tagasi. Mis saab unistest hiiglastest ja näljastest päkapikudest? Intervjuudes ettevõtjatega ilmnes terav väike- ja suurettevõtete ülikooli-suhete ootuste vahe. Suurfirmad, juhul kui neil uni üle läheb, vajavad spetsiifilist tehnoloogiat ja oskusi. Kuna neil on piisavalt personali- ja arendusressursse, siis leiavad nad vajaliku ülikoolist üles ja ostavad vastava teadmise või inimese(d) üles. Sageli ei pruugi seda teadmist aga Eestis olemaski olla. Tehnoloogia arenduskeskuste ja klastrimeetmetega on siin suudetud suhete loomisel ka abiks olla.

Väikefirmade puhul on takistuseks aga aja- ja ressursinappus, mistõttu nende tehnoloogiaotsingud algavad märksa üldisemal tasemel. Saaremaa päkapiku mõõtu paadiehitaja ei julgegi tehnika-ülikooli ust kriipima minna. Küll saab ta mõnel kohalikul üritusel sealse TTÜ kolledži rahvaga juttu teha. Veel parem, kui kohapeal on kompetentsikeskus, nagu Saaremaal ongi, kus lisaks oskajatele inimestele on laua taga ka võimalikud ettevõtluspartnerid. Inimlik kontakt ei teki üle suure linna suure bürokraatia, vaid ikka kohapeal: „Väikefirmaga peab oskama rääkida, et välja selgitada, mida tal tegelikult vaja on. Kui vajadus on suurem kui kolledži võimekus, siis saab firmat juba ülikoolis õige leti juurde juhatada” (kolledži direktor – intervjuu 2014).

No ja kellele ei meeldiks päkapikud ja päkapikkude sõbrad?

KASUTATUD KIRJANDUS

ANDERSSON, T., SERGER, S. S., SÖRVIK, J., HANSSON, E. W. (2004). The Cluster Policies Whitebook. IKED: Sweden. – http://www.clusterplatform.at/fileadmin/user_upload/clusterbibliothek/916_TheClusterPoliciesWhitebook.pdf

BARCA, F. (2009). An agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. DG REGIO. – http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf

BARCA, F., MCCANN, P., RODRÍGUEZ-POSE, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. – Journal of Regional Science, 52 (1), 134–152.

- BATHELT, H., MALMBERG, A., MASKELL, P. (2004). Clusters and knowledge: Local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. – *Progress in Human Geography* 28, 31–56.
- BOSCHMA, R., MARTIN, R. (2010). *The handbook of evolutionary economic geography*. Edward Elgar.
- BRACZYK, H.-J., COOKE, P., HEIDENREICH, M. (ed) (1998). *Regional innovation systems*. London/Bristol PA: University College London Press.
- COOKE, P., HEIDENREICH, M., BRACZYK, H. J. (ed) (2004). *Regional innovation systems*, 2nd edition. London: Routledge.
- ERNITS, R., KEERBERG, A., LILLES, A., PEETERSOO, J., RAAGMAA, G. (koordinaator), SEEPTE, J., TAMM, P. (2014). Regionaalsete kõrgkoolide roll kohalikus arengus. TIPS uuringu 4.5. aruanne. Tartu. – <http://www.tips.ut.ee/index.php?module=32&op=1&id=3683>
- ESPON KIT (2012). KIT – Knowledge, Innovation, Territory. – http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_Applied-Research/kit.html
- ETZKOWITZ, H., LEYDESDORFF, L. (1995). The Triple Helix – university – industry – government relations: A laboratory for knowledge based economic development. – *EASST Review* 14, 14–19.
- FLORIDA, R. (1995). Toward the learning region. – *Futures*, 27 (5), 527–536.
- HÖGSELIUS, P. (2005). National systems of innovation and creative destruction: A small-country perspective. European Commission, Enterprise Directorate-General.
- ISAKSEN, A. (2003). National and regional contexts for innovation. – B. T. Asheim, A. Isaksen, C. Nauwelaers, F. Tödtling (eds). *Regional innovation policy for small-medium enterprises*. Cheltenham: Edward Elgar, 49–77.
- ISAKSEN, A., KARLSEN, J. (2012). What is regional in regional clusters? The case of the globally oriented oil and gas cluster in Agder, Norway. – *Industry and Innovation*. 19 (3), 249–263. doi: 10.1080/13662716.2012.669616
- KRUGMAN, P. (2003). *Growth on the periphery: Second wind for industrial regions? The Wallander series*. Glasgow, UK: Fraser Allander Institute.
- LUNDVALL, B.-Å. (ed) (1992). *National systems of innovation*. London: Pinter.
- Lundvall, B.-Å., Johnson, B. (1994). The learning economy. – *Journal of Industry Studies*, 1 (2), Dec, 23–42.
- MAILLAT, D. (1995). Territorial dynamic, innovative milieus and regional policy. – *Entrepreneurship & Regional Development*, 7, (2), 157–165. – <http://ssrn.com/abstract=1506359>
- NORDREGIO (2012). Strategies for interaction and the role of higher education institutions in regional development in the Nordic Countries. – <http://www.nordregio.se/en/Publications/Publications-2012/Strategies-for-Interaction-and-the-Role-of-Higher-Education-Institutions-in-Regional-Development-in-the-Nordic-Countries/>
- NORDREGIO (2009). Higher education institutions as drivers of regional development. – <http://www.nordregio.se/en/Publications/Publications-2009/Higher-education-institutions-as-drivers-of-regional-development/>
- OKK, G. (2015). Eesti ülikoolide, teadusasutuste ja rakenduskõrgkoolide võrgu ja tegevussuundade raport. – https://riigikantslei.ee/sites/default/files/riigikantslei/strateegiaburoo/eutarkvt_loppraport.pdf
- ORTEGA-ARGILÉS, R., PIVA, M., VIVARELL, M. (2011). The transatlantic productivity gap: Is R&D the main culprit? Research Institute of Applied Economics Working Paper 2011/03.
- POLANYI, K. (1958). *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*. University of Chicago Press.
- PORTER, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press.
- PRAXIS (2005). Innovatsioon ja Eesti aramusliidrid. Eeluuring riikliku innovatsiooniteadlikkuse programmi sihtrühmade relevantsete vajaduste leidmiseks. – PRAXISE toimetised, 24. – <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2005-Innovatsioon-ja-eesti-aramusliidrid.pdf>
- PUTNAM, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- RAAGMAA, G. (2015). Garri Raagmaa: kõrgkool on parim regionaalpoliitiline meede. – *Postimees*, 18. september.
- RODRIGUEZ-POSE, A., STORPER, M. (2006). Better rules or stronger communities? On the social foundations of institutional change and its economic effects. – *Economic Geography* 82 (1), 1–25.
- SAXENIAN, A. L. (1994). *Regional advantage: Culture and competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- STORPER, M., VENABLES, A. (2004). Buzz: face-to-face and the urban economy. – *Journal of Economic Geography*, 4, 351–370.
- TIPS UURINGU 4.5 MATERJALID (2011–2013). Regionaalsete kõrgkoolide roll kohalikus arengus (Põhjamaade regionaalsete innovatsioonisüsteemide taustal). – Teadus- ja innovatsioonipoliitika seire programm. Käsikiri Tartu Ülikoolis.
- TRIPPL, M. (2015). New regional industrial path development in organizationally and institutionally thick and thin regional innovation systems. NORSI/PING course on 'Innovation systems, clusters and innovation policy'. – http://www.bi.edu/ForskningsFiles/PING/Michaela_Trippl_NORSI_stavanger.pdf
- TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach – *Research Policy*, 34, 1203–1219.